# Η Αρπαγή του Νόμου: Κοινά και Συμμετοχικός Σχεδιασμός Νόμων και Θεσμών

**Ελισσάβετ Σπυρίδου**, ψυχολόγος – μέλος Πολιτεία 2.0

Ο όρος αρπαγή είναι ένας θλιβερά οικείος όρος στο πεδίο των κοινών : η αρπαγή της γης, η αρπαγή του φυσικού πλούτου, η αρπαγή των κοινών. Η δια της βίας δηλαδή απόσπαση των κοινών, όχι απαραίτητα δια της φυσικής βίας. Ο όρος αρπαγή θα μπορούσε να είναι χρήσιμος για την απόδοση φαινομένων επιβολής της θέλησης ισχυρών μειονοτήτων και στο πεδίο του Συντάγματος. Η **αρπαγή του Συντάγματος** μπορεί να αφορά καταστρατήγηση ή καταχρηστική ερμηνεία ενός υπάρχοντος καταστατικού χάρτη ή όπως μαρτυρά το παράδειγμα της πρόσφατης συνταγματικής ιστορίας της Ισλανδίας, υπονόμευση της κύρωσης ενός Συντάγματος που συντάχθηκε από τους ίδιους τους πολίτες, με πρωτοφανή δημοκρατικό τρόπο για τα παγκόσμια συνταγματικά δεδομένα.

Το 2008 η Ισλανδία οδηγείται σε οικονομική κατάρρευση, το Χρηματιστήριο και οι τράπεζες της χρεοκοπούν. Ξεσπούν πρωτοφανείς διαμαρτυρίες για τα δεδομένα της χώρας. Οι πολίτες μαζικά και επίμονα παραμένουν στους δρόμους παρά την αστυνομική βία και με την γνωστή ως «Επανάσταση των Τηγανιών και των Κατσαρολών», πετυχαίνουν την παραίτηση της κυβέρνησης ενώ προκηρύσσονται εκλογές. Η νέα πρωθυπουργός Γιοχάνα Σιγκουρδαντότιρ (2009-13) αποφασίζει να επιφέρει ριζικές αλλαγές στο πελατειακό σύστημα που εξυπηρετείτο από ένα μοναρχικό Σύνταγμα του 19$^{ου}$ αιώνα, ουσιαστικά ένα αντίγραφο του Δανέζικου Συντάγματος του 1849 που αντικαθιστούσε τον κληρονομικό βασιλέα με το αξίωμα του προέδρου. Το ’44, έτος ανεξαρτησίας από τη Δανία, το κοινοβούλιο αναλαμβάνει δια του συνταγματικού συμβουλίου την σύνταξη νέου Συντάγματος. Μέχρι το 2010, πέραν κάποιων μεταρρυθμίσεων καμία ουσιαστική αλλαγή

δεν είχε γίνει στο Σύνταγμα. Τον Ιούνιο του 2010 η νέα κυβέρνηση καταφέρνει την ψήφιση από το κοινοβούλιο «νόμου για **Συντακτική Συνέλευση**» – μια ιστορικά πρωτοφανή πράξη, που αναθέτει εν καιρώ ειρήνης τη σύνταξη ενός νέου Συντάγματος σε μια ομάδα πολιτών με νομική υποστήριξη.

Ο νόμος αυτός θέσπιζε κατ'αρχάς τη διεξαγωγή ενός **συμβουλευτικού Φόρουμ πολιτών (National Forum)** με σκοπό την χαρτογράφηση των αξιών των Ισλανδών στον 21ο αιώνα. Υιοθετήθηκε η μεθοδολογία που είχε εφαρμόσει τον προηγούμενο χρόνο μια δεξαμενή σκέψης ενός κινήματος βάσης, ονόματι «**Μυρμηγκοφωλιά» ή «Υπουργείο ιδεών**». Το όνομα αναφέρεται στη συλλογική νοημοσύνη των μυρμηγκιών.

Τον Νοέμβριο του 2010 χάρη στις προσπάθειες τόσο της κυβέρνησης όσο και της «Μυρμηγκοφωλιάς», ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα 950 τυχαία επιλεγμένων πολιτών συμμετείχε σε μια μονοήμερη διαβούλευση γύρω από τις αξίες και το όραμα των πολιτών για το μέλλον της Ισλανδίας. Οι βασικές ερωτήσεις που κλήθηκαν να συζητήσουν οι πολίτες ήταν *: «**Τι θέλετε να περιέχει το νέο Ισλανδικό Σύνταγμα;», «Ποιες αξίες θέλετε να αποτελούν τη βάση του νέου Συντάγματος;».*** Όλες οι απόψεις καταγράφονται, αποτυπώνονται σε ένα ψηφιακό αρχείοδιαμορφώνοντας το πλαίσιο εντός του οποίου η «Συντακτική Συνέλευση» θα συνέτασσε το νέο Σύνταγμα.

Ο Νόμος θέσπισε επίσης την έναρξη διαδικασιών για τη διεξαγωγή εκλογών για 25μελή **«Συντακτική Εθνοσυνέλευση» (Constitutional Assembly).** Κάθε πολίτης μπορούσε να θέσει υποψηφιότητα εκτός από τα ήδη εκλεγμένα μέλη της βουλής και με συλλογή 30-50 τουλάχιστον υπογραφών. Το σύνολο των υποψηφίων ανήλθε στους 522. Η αντιπολίτευση προσέφυγε στο Ανώτατο Δικαστήριο και τα αποτελέσματα των εκλογών ακυρώθηκαν. Η κυβέρνηση για να μπορέσει να προχωρήσει η διαδικασία, αποφασίζει να διορίσει τους εκλεγμένους πολίτες και η «Συντακτική Εθνοσυνέλευση» μετονομάζεται σε «Συντακτική Επιτροπή» .

Η «**Συντακτική Επιτροπή**» ορκίστηκε και απόλυτα αυτοοργανωμένη, εργάστηκε πυρετωδώς επί 4 μήνες (από τον Απρίλη 2014) για την εκ του μηδενός σύνταξη του Συντάγματος και την παρουσίασή του προς ψήφιση στη βουλή. Η Επιτροπή οργανώθηκε σε 3 υποομάδες που κάλυψαν 14 διαφορετικά θέματα, βάσει του πλαισίου που είχε δωθεί από το εθνικό φόρουμ.

Σε εβδομαδιαία βάση η υποομάδες συνεδρίαζαν δημόσια σε απευθείας τηλεοπτική μετάδοση, ενώ το σχέδιο του Συντάγματος αναρτάτο σε σχετική ιστοσελίδα. Ο κριτικός σχολιασμός από του πολίτες γινόταν με τη χρήση μέσων κοινωνικής δικτύωσης, με ηλεκτρονική αλληλογραφία, με επιστολές και με πλήρη διαφάνεια. Οι προτάσεις των πολιτών ενσωματώνονταν στο εξελισσόμενο κείμενο του σχεδίου. Η ανοιχτή πρόσκληση συμμετοχής προς όλους, έδωσε τη δυνατότητα να μην υπάρξει ειδική πρόσκληση προς οργανωμένες ομάδες. Η ολοκλήρωση του σχεδίου σφραγίστηκε με την απόλυτη συναίνεση των 25 μελών της Επιτροπής για το τελικό κείμενο. Μια από τις βασικές καινοτομίες αφορούσε τη **δημόσια ιδιοκτησία (national ownership**) των φυσικών πόρων και την προστασία του περιβάλλοντος.

Το 2012 διεξάγεται δημοψήφισμα με συμμετοχή 54%. Το δημοψήφισμα αφορά 6 ερωτήσεις : την αποδοχή του νέου Συντάγματος – γίνεται αποδεκτό με ποσοστό 73,4%, την κήρυξη των φυσικών πόρων της Ισλανδίας ως εθνική ιδιοκτησία, – αποδεκτό με 84,6%, την εθνική εκκλησία, τη δυνατότητα εκλογής μεμονομένων ατόμων στη βουλή – αποδεκτό με 78,3%, την ίση βαρύτητα ψήφων στο σύνολο της χώρας και τη δυνατότητα δημοψηφίσματος με πρωτοβουλία πολιτών – αποδ. 72,5%.

Το 2013 διενεργούνται εκλογές που επαναφέρουν στην εξουσία τα 2 δεξιά κόμματα (ανεξάρτητοι και προοδευτικοί) που οδήγησαν την Ισλανδία στην οικονομική καταστροφή! Η νέα αυτή κυβέρνηση συνεργασίας ορίζει μια 9μελή **κομματική Συνταγματική Επιτροπή** που από τα 114 άρθρα του νέου Συντάγματος επικεντρώνεται στην αποδόμηση των άρθρων που αφορούν τα κοινά και τους θεσμούς άμεσης δημοκρατίας.

**Άρθρο 33 «Φύση και περιβάλλον της Ισλανδίας»**: «Η φύση της Ισλανδίας αποτελεί το θεμέλιο της ζωής της χώρας. Όλοι υποχρεούνται να την σέβονται και να την προστατεύουν». Αφαιρείται η πρόταση : «Όλοι υποχρεούνται να την σέβονται και να την προστατεύουν». Το άρθρο 33 συνεχίζει : «Η διαχείρηση της χρήσης των φυσικών πόρων θα είναι τέτοια ώστε με σεβασμό στα δικαιώματα της φύσης και των επόμενων γενεών να ελαχιστοποιεί την εξάντλησή τους μακροπρόθεσμα». Αφαιρείται όλη αυτή πρόταση.

**Άρθρο 34 «Φυσικοί πόροι».**: «Οι φυσικοί πόροι της Ισλανδίας που δεν είναι ιδιωτική ιδιοκτησία (in private ownership) αποτελούν την κοινή και διαρκή ιδιοκτησία του έθνους.». Αφαιρείται το «κοινή και διαρκή».

Και ούτω καθ’εξής. Αντιλαμβάνεστε το πνεύμα των παρεμβάσεων της κομματικής επιτροπής.

Αντίστοιχα, αλλοιώσεις υπέστησαν και τα **άρθρα 65, 66 και 67** που αφορούν τους **θεσμούς άμεσης δημοκρατίας** : αυξάνοντας τον αριθμό υπογραφών του εκλογικού σώματος για την διενέργεια δημοψηφίσματος με λαϊκή πρωτοβουλία και για την υποβολή νομοσχεδίου στη βουλή από τους πολίτες, από 10 σε 15%. Μειώνοντας την προθεσμία για τη συλλογή υπογραφών από 3 μήνες σε 4 εβδομάδες. θέτοντας ελάχιστο ποσοστό συμμετοχής 25% για την εγκυρότητα δημοψηφίσματος με πρωτοβουλία πολιτών, κλπ.

Μέχρι σήμερα η ψήφιση του νέου Ισλανδικού Συντάγματος από τη Βουλή, παραμένει σε εκκρεμότητα.

Δεν είναι διόλου τυχαία η επιλογή παραποίησης των συγκεκριμένων άρθρων από την συνταγματική κομματική επιτροπή. Οι οικονομικές και πολιτικές ελίτ αντιλαμβάνονται πολύ καθαρά, αφ’ενός τη στενή σύνδεση ανάμεσα στους θεσμούς άμεσης δημοκρατίας και τα κοινά, αφετέρου την καθοριστική σημασία του Συντάγματος ως θεμελιώδους νόμου με αυξημένη τυπική ισχύ, στην διασφάλιση των δικών τους συμφερόντων.

Την ίδια περίπου χρονική περίοδο, νοτιότερα, στην κοντινή μας

Ιταλία συναντάμε ένα πολύ σημαντικό παράδειγμα **Συντακτικού Συμμετοχικού Σχεδιασμού**, αυτή τη φορά σχεδόν εξ'ολοκλήρου από τους πολίτες, χάρη στη συνεργασία ακτιβιστών νομικών και κοινωνικών κινημάτων με σκοπό τη σύνταξη ενός νομοθετικού πλαισίου για την υπεράσπιση των κοινών.

Το παράδειγμα της Ιταλίας ακολουθεί διαφορετική διαδρομή από εκείνη της Ισλανδίας. Εδώ πρωτεύοντα ρόλο διαδραματίζουν τα κοινωνικά κινήματα των κοινών η νομική ακαδημαϊκή κοινότητα και η κοινότητα νομικών ακτιβιστών.

Το 2005 η επιφανής Εθνική Ακαδημία dei Lincei δρομολογεί ακαδημαϊκό σχέδιο επανεξέτασης των πολιτικών και του νομικού πλαισίου που επέτρεψαν τις άγριες ιδιωτικοποιήσεις που υπέστει η Ιταλία από το 1990. Τα συμπεράσματα της μελέτης επιτάσσουν την αλλαγή του **Αστικού Κώδικα** που έχοντας ως βάση τον Ναπολεόντειο κώδικα παραμένει αναλλοίωτος από το 1804. Οι συνέπειες αυτού του παρωχημένου νομικού πλαισίου είναι δραματικές όσον αφορά τον έλεγχο της εκάστοτε κυβέρνησης στη διαχείριση της δημόσιας περιουσίας και των δημόσιων αγαθών (Ugo Mattei). Το 2007, κάτω από την επίμονη πίεση των νομικών της Ακαδημίας, η κυβέρνηση Πρόντι συστήνει την επιτροπή Rodota, από το όνομα του προέδρου της Στέφανο Ροντότα, σημαντικού νομικού και πολιτικού, με σκοπό την αναμόρφωση του Αστικού Κώδικα. Το 2008 η Επιτροπή παραδίδει στον Υπουργό Δικαιοσύνης νομοσχέδιο (enabling law bill) μεταρρύθμισης του Αστικού Κώδικα σχετικά με τον ορισμό της δημόσιας ιδιοκτησίας (public property). Τα κοινά (beni comuni στα ιταλικά, the commons στα αγγλικά) αποκτούν τον **πρώτο νομικοτεχνικό ορισμό** τους ως ξεχωριστή νομική κατηγορία και μορφή ιδιοκτησίας που διατηρεί ίσες αποστάσεις τόσο από την ιδιωτική όσο και από την κρατική ιδιοκτησία και δικαιούται να απολαμβάνει συνταγματικής προστασίας.

Το 2009 η κυβέρνηση Μπερλουσκόνι θέτει ως στόχο το ξεπούλημα μέχρι το 2011 σε ιδιωτικές εταιρείες, περιουσιακά στοιχεία που ανήκαν κατά 100% στο δημόσιο : όλες τις τοπικές υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, συμπεριλαμβανομένου του νερού. Την ημέρα

ψήφισης του εν λόγω νομοσχεδίου η περιοχή του Πεδεμόντιο (Piedmont) ασκώντας το δικαίωμα που της παρέχει το Ιταλικό Σύνταγμα, υιοθετεί την πρόταση Ροντότα και την παρουσίαζει στη βουλή (initiate legislation). Ο πρώτος ορισμός των κοινών ξεκινά την μακρά και περιπετειώδη διαδρομή του στο Ιταλικό κοινοβούλιο.

Η ψήφιση από τη βουλή του νομοσχεδίου Μπερλουσκόνι που νομιμοποιούσε το ξεπούλημα πυροδότησε αγανάκτηση σε όλη την Ιταλία. Μέσα σε λίγες ώρες οργανώνεται  ένα πρώτο σχέδιο για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Σε 3 μήνες συγκεντρώνονται 1.500.000 υπογραφές και παρά τις προσπάθειες του πολιτικού και μιντιατικού συστήματος να θέσει εμπόδια, το δημοψήφισμα πραγματοποιείται με θριαμβευτική νίκη 95,4% κατά της ιδιωτικοποίησης του νερού. Η προετοιμασία των πολιτών για το δημοψήφισμα κινητοποιεί γόνιμες πολιτικές συζητήσεις και ενισχύει το κίνημα των κοινών. Χιλιάδες επιτροπές σε όλη τη χώρα ανακαλύπτουν πως τα μεμονωμένα θέματα που αντιμετωπίζουν και οι απομονωμένοι αγώνες που διεξάγουν, συνδέονται μεταξύ τους. Έχουν κοινούς στόχους να πετύχουν και κοινούς εχθρούς να αντιμετωπίσουν.

Τον Απρίλιο του ’13 το κίνημα κορυφώνεται με τη δημιουργία **Συντακτικής Συνέλευσης των Κοινών (Constituente dei beni comuni)** στο κατειλημένο θέατρο Βάλε στη Ρώμη. Η Συντακτική Συνέλευση αποφασίζει τη σύσταση ενός **πλανόδιου σώματος νομικών** που θα επισκεφτεί τα σημαντικότερα σημεία πάλης για τα κοινά σε όλη την έκταση της Ιταλίας. Δημιουργούνται 2 οργανισμοί : οι **τοπικές συνελεύσεις**, οι οποιες συναντώνται με το πλανόδιο σώμα νομικών και παρουσιάζουν τις ιδιαιτερότητες των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν και οι **συντακτικές επιτροπές** που παράγουν το καθαυτό νομικό κείμενο. Στις τοπικές συνελεύσεις οι νομικοί συλλέγουν το υλικό, καταγράφουν τα νομικά ζητήματα που ανακύπτουν, συνομιλούν με τους ντόπιους κοινωνούς (commoners), χαρτογραφούν απόψεις και σκέψεις των ανθρώπων που εμπλέκονται άμεσα.

Οι πολίτες δηλαδή ανέλαβαν να προχωρήσουν το έργο που η βουλή αρνήθηκε να αναλάβει, ενώ βάσει των υπαρχόντων θεσμών αποτελούσε δική της υποχρέωση και αρμοδιότητα. Τόσο οι εμπλεκόμενες ομάδες των νομικών όσο και οι ομάδες των πολιτών έχουν την ευκαιρία μέσα από αυτές τις διαδικασίες να ασκηθούν στη νομική διάσταση των κοινών, στη μετάφραση σε τυπικούς νομικούς όρους της αποτελεσματικής διασφάλισης, διεύρυνσης και εξέλιξης των κοινών και της σαφούς διαφοροποίησης τους από την κρατική ιδοκτησία. Το κίνημα γύρω από το Τεάτρο Βάλε αφορούσε τόσο τη προσπάθεια υπεράσπισης των κοινών μέσα από τον νομικό προσδιορισμό τους, όσο και ενός μοντέλου διακυβέρνησης, ενός μοντέλου επιστασίας των κοινών.

Ο ορισμός της επιτροπής Ροντότα για τα κοινά αποτέλεσε μια εξόχως σημαντική νομική έννοια που παρ'όλο ότι απολαμβάνει την υψηλότερη νομική αναγνώριση, μέχρι σήμερα η πρόταση Ροντότα δεν έχει συζητηθεί στη βουλή!

Θα κλείσουμε παρουσιάζοντας σύντομα, προσπάθειες για τον συμμετοχικό σχεδιασμό θεσμών που έχουν γίνει στην Ελλάδα από ομάδες πολιτών. Η **Πολιτεία 2.0** ή Πολιτεία δεύτερης γενιάς αρχικά σε συνεργασία με τις ομάδες «**Κλήρωση**» και «**Πρωτοβουλία για Ριζική Συνταγματική Αλλαγή**» και κατόπιν μελέτης διαφόρων παραδειγμάτων συμμετοχικού σχεδιασμού θεσμών, όπως εκείνο της Ισλανδίας – που περιγράψαμε νωρίτερα – έθεσε ως κεντρικό έργο της το **Σύνταγμα 2.0.** Το Σύνταγμα δεύτερης γενιάς φιλοδοξεί να αναπτύξει μία δημοκρατική διαδικασία σχεδιασμού ενός νέου συντάγματος για την Ελλάδα, μέσα από την ενεργό συμμετοχή των πολιτών σε τοπικά συντακτικά εργαστήρια. Τα Τοπικά Εργαστήρια Πολιτών, διάρκειας 4 ωρών, ανοιχτά προς όλους, εφαρμόζουν τη μέθοδο world cafe και έχουν ως στόχο την συνδιαμόρφωση από τους συμμετέχοντες, των αρχών και των πολιτειακών θεσμών που θα θέλαμε να περιγράφονται στο Σύνταγμα της Ελλάδας.

Τα εργαστήρια ξεκίνησαν το Φεβρουάριο του 2014 – μέχρι σήμερα έχουν πραγματοποιηθεί συνολικά 4 εργαστήρια σε 3 διαφορετικές πόλεις από τοπικές ομάδες, συγκεντρώνοντας συνολικά 250 άτομα

ηλικίας από 18-78. Η εμπειρία που απέκτησαν οι ομάδες καταγράφηκε σε ένα εγχειρίδο για τη διευκόλυνση της διεξαγωγής μελλοντικών εργαστηρίων και την περαιτέρω εξέλιξη της τεχνογνωσίας. Τα αποτελέσματα των πρώτων πιλοτικών εργαστηρίων πολιτών αναδεικνύουν ως κεντρικά ζητήματα τους θεσμούς άμεσης δημοκρατίας, την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, το εκπαιδευτικό σύστημα και την προστασία των κοινών, ειδικά των φυσικών πόρων.

Από τα τρια αυτά παραδείγματα διαπιστώνουμε ότι στη συνείδηση των πολιτών η διασφάλιση των κοινών μέσα από αμεσοδημοκρατικούς θεσμούς και η μέριμνα της διατήρησής τους για τις επόμενες γενεές αποτελούν προφανείς αναγκαιότητες. Τα παραδείγματα που παραθέσαμε δεν έχουν δραματικά ριζοσπαστικό χαρακτήρα, παρ'όλ'αυτά, η στάση της καθεστηκυίας τάξης, ως προς αυτά τα μετριοπαθή και σήμερα πλέον αυτονόητα αιτήματα και πρακτικές, εμφανίζεται αδιάλλακτη και ανοικτά επιθετική. Βασικό εργαλείο αυτής της επιθετικότητας είναι το νομικό σύστημα – ένα νομικό και θεσμικό οπλοστάσιο που εξαιρετικά μεθοδικά οργανώνει την νομιμοποίηση της αρπαγής όχι μόνο επι μέρους πόρων ή αγαθών, αλλά συνολικά της ίδιας της δύναμης των πολιτών.

Ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του συμμετοχικού σχεδιασμού σε μια κατάσταση πολέμου με νομικά όπλα υψηλής εξειδίκευσης και πολυπλοκότητας; Ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος των πολιτών; Πως θα μπορούσε να επιτευχθεί σταδιακά ένας ευρείας κλίμακας **νομικός αλφαβητισμός**, με την έννοια της ικανότητας κριτικής ανάγνωσης των νόμων και διαμόρφωσης, σύνταξης νόμων και θεσμών; Πως θα μπορούσε να επιτευχθεί σταδιακά ένας **κοινωνικός αλφαβητισμός** της νομικής επιστήμης και κοινότητας, με την έννοια της επιστροφής στην κοινωνία, της σύνδεσης του νόμου με την κοινή πραγματικότητα, της σύνδεσης των νομικών με τις υλικές συνέπειες των νόμων πάνω σε πραγματικούς ανθρώπους. Το ζητούμενο σήμερα δεν είναι η κατάργηση των ειδικών αλλά η επιστροφή τους στο σώμα της κοινωνίας.

Πώς θα μπορούσαν οι πολίτες, όχι σαν ειδικοί αλλά σαν commoners, σαν κοινωνοί, σαν μέλη μιας πολύπλοκης κοινωνίας σταδιακά να διευρύνουν την αυτοοργάνωσή τους, δημιουργώντας τους κανόνες μέσα από την ίδια την πράξη και τη διαρκή πρακτική.

Αυτά είναι κάποια από τα ερωτήματα που θα θέλαμε να διερευνήσουμε.

---

Το κείμενο αποτελεί την εισήγηση της Ελισσάβετ Σπυρίδου στο πλαίσιο της εκδήλωσης «Σύνταγμα & Κοινά: από ένα Σύνταγμα για τα κοινά σε ένα Σύνταγμα ως κοινό», Φεστιβάλ Κοινών, Α.Σ.Κ.Τ., 8 Οκτ. ‘17.

**Εικόνα:** The Rape of Europa, Gillis Coignet, Congnet or Quiniet (c. 1542 – 1599) Φλαμανδός Renaissance

**Πηγή:** www.portal.politeia2.org